

եկած Սիմոն անունով մի երիտասարդ, որին ցոյց են տալիս Գեղեցիկ Անանին և նշանում տեղ Սօփոյին: Պատկի օրը Սօփոյի երեսը ծածկում են քողով: Գաղտնիքը չը բացելու համար նոյն գիշերն Անանուն եւս պատկում են ուսուցիչ Նիկօլի հետ:

Բժիշկ Նիկողայոս Փոշիկեան: Ժամանակի հասարակութեան կեանքը հարազատ գոյներով պատկերում և կենդանի տիպեր է գծագրում նաեւ Բժ. Ն. Փոշիկեանը: 1863 թին թիֆլիսի բեմի վրայ ներկայացւեց նրա երկու գործողութիւնից բաղկացած զաւեշտը: Դա «Դաւալ Ղաղօ» խորագրով ուսանայ առաջին պիէսն է, ուր թիւրքահայերը հանդէս են գալիս իրենց ցաւերով ու խոհերով: Ճիշտ է, իր հիւսւածքով անմշակ է այդ պիէսը, բայց այնտեղ կան իրական կեանքից վերցրած տեսարաններ և յաջող գծագրւած տիպեր: Պիէսի հերոսն է Դաւալ Ղաղօն: Այդ միջնորդը դժգոհ է իր կեանքից և իր պարամունքից, որովհետեւ չի կարողանում շատ փող վաստակել: Դժգոհ է և նրա կինը, որ չի կարողանում ուրիշ կանանց նման «վեջերներ» (ընտանեկան երեկոյթ) սարքել: Ղաղօն որոշում է կապալով վերցնել բաղնիսները և այդ ճանապարհով հարստանալ:

Պիէսի առանցքը երկու մշեցի մշակների սրտաշարժ տեսարանն է¹: Համակրելի տիպ է Մշեցի պանդուխտը — Կիւկիւր, որ մի կտոր հացի համար տանջւում է օտար երկնքի տակ և մաշւում է իր ընտանիքի կարօտով: Այնտեղ է և թեթեւամիտ երիտասարդ Ժանն — Պուլը, որ կոտորատում է ֆրանսերէն և ցանկանում ամուսնանալ Ղաղօյի միջոցով: Գծագրւած է և զարհուսեցրած մի վրացու տիպ. դա Յըւտաձէն է, որը պարապում է որսորդութեամբ, բայց փող չունի, որ որսի շուն և բազէ գնի, ուստի դիմում է Ղաղօյին: Պիէսը ծիծաղաշարժ է դառնում նրաօով, որ այն-

1. Պոշեանի ձեռագրից պարզւում է, որ պիէսի մշեցի մշակների տեսարանն իր գրածն է: Ա. Ե.

տեղ լեզուների կատարեալ խառնակութիւն է տիրում. Ղաղօն խօսում է թիֆլիսի բարբառով, Կիւկիւր՝ Մշի, Ժանն — Պուլը՝ զրական, Յըւտաձէն՝ վրացերէն:

«Դաւալ Ղաղօ»-ից յետոյ Բժ. Փոշիկեանը գրում է նաեւ «Վուր տրաքիս, պիտի պսակւիս» կատակերգութիւնը, որ փոխադրութիւն է Մօլիէրի «Բոնի ամուսնութիւն» պիէսի և «Թուղթ խաղացող» խորագրով չորս գործողութեամբ դրաման, որ նոյնպէս փոխադրութիւն է ֆրանսերէնից:

Քոչարեանց: Թատերական գրականութեան մէջ Քոչարեանցը յայտնի է իր «Ահա՛ ազգասէրներ» պիէսով: Դա ժամանակի կառավարութեան գործակալների և վաճառական դասի կեանքի և գործունէութեան մոայլ մի էջը դրսևորող դրամա է: Դէպքը կատարւում է 1859 թին Բագու քաղաքում: Նախնային արդիւնաբերութեան այդ խոշոր կենտրոնում ապրում է քաղաքապահ Միրզայ — Մուսայ Չուռնաչեանցը: Նա, շնորհիւ իր զիրքի, հարստահարելով Բագուի աշխատաւորներին, կարճ ժամանակում դիզում է մեծ հարստութիւն և ձեռք բերում մեծ անուն ու պատիւ: Բագում նա ունի գեղեցիկ և փառաւոր մի տուն, իսկ կուրծքը զարդարւած է մի քանի խաչերով: Սակայն այդ փառասիրութիւնն ու դիւրքը չի գոհացնում Չուռնաչեանցին. նա ձգտում է էլ աւելի մեծ համբաւ և հռչակ ձեռք բերել, մեծ ազգասէրի անուն ստանալ, որպէսզի իրեն բոլորը ճանաչեն և իր ազգանունը գրւի «Մեղու Հայաստանի» լրագրում՝ որպէս մեծ հայասէր և ազգասէր: Բայց ի՞նչպէս հասնել այդ նպատակին, մտածում է Չուռնաչեանցը: Ծրագրում է հիմնել մի դպրոց: Ծախսից և աշխատանքից ազատելու համար նա դիմում է իր խորամանկ և խաբերայ մեթոդին: Գտնում է իր նման փառասէր երկու հարուստ վաճառական — մինը 14-րդ կարգի աստիճանաւոր թիֆլիսեցի Ալէքսէյի Գրիգորիչ Մեշինեանին, միւսը Ասլան Լուկիշ Ներկարարովին, որոնց իր քաղցր լեզուով հա-

մոզում է, որ իրենց նիւթական միջոցներով կառուցեն դպրոցը: Հոգեւոր վարչութիւնից ստացւում է դպրոցը բանալութիւնութիւնը: Ներսիսեան դպրոցից հրաւիրւում են հայոց լեզուի և միւս առարկաների ուսուցիչները: Ամէն ինչ պատրաստ է: Ասլան Լուկիշն ու Ալէքսէյի Գրիգորիչը գալիս են քաղաքապահ Չուռնաչեանցի մօտ, որպէսզի որոշեն դպրոցի պաշտօնական բացման օրը: Ճիշտ նոյն րոպէին սենեակ է մտնում նաեւ ուսուցիչ Լուկիշը և ներկայացնում դպրոցի մեծ ցուցանակը, որի վրայ մեծ տառերով գրւած էր միայն Չուռնաչեանցի անուն — ազգանունը: Այդ հանգամանքը սաստիկ յուզում է և վայրայնում Մեշինեանին և Ներկարարովին: Բարձրանում է սաստիկ վէճ և խռովութիւն: Այդտեղ էլ խորտակւում է Չուռնաչեանցի ամբողջ ծրագիրը և միաժամանակ բացւում նրա խաբեքալութիւնը և ազգասիրական կեղծ դիմակը:

Քիչմիշեանց: Նոյն ֆօնի վրայ էլ կառուցւած է Քիչմիշեանցի թիֆլիսի բարբառով գրած «Քաղքի աղաթը փոխել է» պիէսը, ուր հանդէս է գալիս նոյնպէս վաճառական դասն իր կենցաղով, հոգեբանութեամբ և այլանդակ, բացասական գծերով:

Անցքը պատահում է թիֆլիսում: Մեշինեան Գասպրիչ Ղատաղովը թիֆլիսի հարուստ վաճառականների մէջ առանձնաշատուկ տեղ է գրաւում: Աշխարհում նա միայն մի իրէալ ունի. ինչքան կարելի է շատ փող դիզել. նա շատ է սիրում հարուստներին, առանձնապէս Ղաղօ Կիրիլիչ Բախտամեանցին: Սակայն Գասպրիչ Ղատաղովն ունի մի կին, որը թիֆլիսում իր մարդու գլխին կակալ կոտորող յայտնի կանանցից մէկն է: Նա է տան տէր ու տնօրէնը. ամէն մի գործ տան մէջ կատարւում է միայն նրա հրամանով և կարգադրութեամբ: Այդ կինն ունի նաեւ այլ գծեր. շատ է սիրում ուրիշների մասին խօսել, բամբասել, լօտօ խաղալ: Ունի երկու զաւակ — 18 տարեկան մի աղջիկ, որը մօր ձեռքում կատարեալ գերի է և

մի տղայ, Նիկողայոսը, որ ուսանում է Մոսկւայում: Որքան կինը շռայլ է, ծախսող, այնքան Մեշինեան Գասպրիչը ժլատ է, փողասէր և խնայող: Այդ պատճառով էլ նա ոչ իր կնոջն է սիրում և ոչ էլ որդուն, որովհետեւ երկուսն էլ շարունակ փող են պահանջում:

Մոսկւայի համալսարանը բեկում է առաջ բերում Գասպրիչի որդու՝ Նիկողայոսի մտքի և աշխարհայեացքի մէջ: Նա աւարտելով համալսարանը, վերադառնում է թիֆլիս՝ նոր գաղափարներ և նոր մտքեր բարոյգելու գեղեցիկ իրէալով համակւած, բայց նա շատ շուտ է յուսահատւում: Թիֆլիսի հասարակութեան մէջ տիրող մոայլ խաւարը, իր քրոջ ստրկական վիճակը, հօր յետադիմական տեսակէտները և մօր ծայրայեղ տգիտութիւնն այնքան ուժեղ են ազդում իր վրայ, որ նա այդ բացասական երեւոյթների դէմ չի կարողանում պայքարել և ապրում է իր սեփական մտորումներով: Վերջում մայրը նրա համար երկու հազար թուման օժիտ ունեցող մի աղջիկ է գտնում և առաջարկում ամուսնանալ, բայց նա մերժում է և նշանւում իր սիրած աղջկայ վրայ:

Իրիցիխեանց: Սա գրել է մի գործողութեամբ «Հնարագէտ կին» խորագրով վոյեյլը: Անցքը տեղի է ունենում թիֆլիսում: Նիկօլայ Սէրգէիչ Վարդգուովը թիֆլիսեցի տիպիկ վաճառական է: Նա շատ է սիրում փող խաղալ: Շատ անգամ է նա խաղացողների յայտնի կլուբում արծաթ մանէթ տարել և տարել: Նրա կինը՝ Սոփիոն շատ է սիրում Գեղեցիկ հագնել, զարդարել և հասարակութեան մէջ փայլել: Ֆանկանում է մի «բուռնուս» առնել, որի համար Սէրգէիչից խնդրում է երեսուն արծաթ, բայց մարդը մերժում է պատճառաբանելով, որ պարտք ունի սառաֆ Եօվանէին: Սոփիոն խոստանում է սառաֆին ետ ուղարկել, երբ նա գայ իր պարտքը պահանջելու: Սէրգէիչը համաձայնւում է և 30 արծաթ յանձնում կնոջը: Նոյն րոպէին պատահմամբ գալիս է Եօվանէն: Սոփիոն նրան

սիրալիր ընդունում է և քաղցր խօսակցութեան բռնում: Եւ ամէն անգամ, երբ Եովանէն իր ստանալիք փողի մասին յիշատակում է, Սոփիօն իսկոյն փոխում է խօսակցութեան նիւթը: Եւ այդպէս մինչեւ կէս գիշեր: Սոփիօն հասկացնում է Եովանէին, որ արդէն ուշ է, ժամանակն է մեկնելու: Ծառային լապտերով սենեակ է ուղարկում և սառաֆին ճանապարհ դնում:

Գեորգ Տեր—Աղեքսանդրեան: 1860 թւին թատերական ռէպրիստական գրականութիւնը հարստանում է մի նոր պիէսով: Դա «Ուխտագնացութիւնն» է, որի նիւթը վերցւած է Թիֆլիսի մանր բուրժուական խաւի կեանքից: Եագոր Սէրգէյիչի ընտանիքը պատրաստում է Թէլէթ ուխտի գնալ: Առաւօտ է: Տան մէջ ամէն ինչ տակն ու վրայ է, ֆուրգունն էլ դեռ չի եկել: Այդ բոլորը Սոփիային շատ են անհանգստացնում և յուզում: Եագոր Սէրգէյիչն էլ փոխանակ կնոջն օգնելու, պատրաստում է գնալ իր գործին, կինն առաջարկում է նրան նախ ընտանիքին ճանապարհ դնել ասլա գործի գնալ: Սկսում է վիճաբանութիւնը: Այդ միջոցին գալիս է ֆուրգունը: Եագոր Սէրգէյիչը մալականի ֆուրգունի փոխարէն վարձում է թուրքի ֆուրգուն, իսկ Սոփիոն թուրքերէն չը գիտէ: Վէճն աւելի է սրում: Վերջապէս ֆուրգունը ճանապարհ է ընկնում: Կենտրոնական փողոցներից մէկում թուրք կառապանը կանգնեցնում է ֆուրգունը, որպէսզի ձիերին պայտել տայ: Այդ էլ բաւական է: Թուրքն իր փոքր եղբորն է յանձնում ֆուրգունը, որ Թէլէթ տանի: Այս բոլոր հանգամանքները սաստիկ յուզում են Սոփիային և նա ամբողջ ճանապարհին չաւրանում է իր մարդու վրայ: Տեղի է ունենում մի նոր դէպք: Կէս ճանապարհին անսպասելի կերպով յայտնում է մի թուրք և պահանջում ֆուրգունին լծած չորս ձիերից երկուսը: Կառապանը մտրակում է ձիերին, որոնք կատաղած քաշում են ֆուրգունը: Սոփիոն և երեխաներն աղաղակում են և օգնութիւն կանչում: Այդ

միջոցին հանդիպում են չորս երիտասարդ ճանապարհորդներ, որոնք մի կերպ կանգնեցնում են կատաղած ձիերին: Ֆուրգունը նորից ճանապարհ է ընկնում: Սկսում է սաստիկ անձրեւ և կարկուտ: Սոփիոն իր «ճակտին սիւլ թանաքով գրած» այդ բոլոր ճախորդութիւնները վերագրում է իր բազմաթիւ մեղքերին. «Ինչ անիմ, փուխ է համ նրա օգորմութիւնին. վունցօր գրել է միգամա, էնէնց էլ պիտի ըլի» — բացականչում է Սոփիոն:

Գալուստ Երմազանեանց: Հայ թատրոնի պատմութեան մէջ առանձին տեղ է բռնում Շերմազանեանցը նաեւ իբրեւ զրամատուրգ: 1861 թւին նա դարձեալ հրապարակ է գալիս և աւելի զարկ տալիս թատերական գրականութեանը: Նոյն թւին գրում է նա երկու կենցաղային պիէս: Դրանցից առաջինն է.

«Իմ եղանածը Արագն ա»: Այս պիէսն այժմէական և հետաքրքիր բովանդակութիւն ունի: Դա հին և նոր սերնդի պայքարն է՝ կենցաղային ֆօնի վրայ: Նոր սերունդը դժգոհում է հին կենցաղի ստրկութեան դէմ: Սակայն այդ բոլորը դժգոհութեան շրջանակով էլ սահմանափակում է: Չկայ վճռական, անողոր պայքար: Չկայ բեկում, յեղաշրջում: Չնայած այդ թերութիւններին, պիէսը կարգացւում է հետաքրքրութեամբ և ընթերցողին պահուէն կենտրոնացած վիճակում:

Դէպքը պատահում է Աստապատ գիւղում: Այդ գիւղիցն է Ծոզերը: Դա մի որբ աղջիկ է, որին խորթ մայրը նշանում է իր չի սիրած երիտասարդի հետ: Ծոզերը լուռ ու մունջ հնազանդւում է նահապետական օրէնքին, բայց ամէն անգամ, երբ մտածում է, որ իր ամբողջ կեանքի ընթացքում պիտի ապրի իր չի սիրած մարդու հետ, մի ծանր զգացմունք նրան սաստիկ յուզում է և տանջում: Այդպէս է և նրա սրտակից ընկերուհու՝ Ալէքի դուռը: Նրա ծնողները եւս նշանում են իր չի տեսած և չի սիրածի հետ:

Ալէքն ու Ծոզերը կժերն ուսած Արագի ափն են իջնում, նստում կանաչ խոտերի

վրայ և միասին ողբում իրենց դժբախտ կեանքը: — «Մեր տաժար անք անլեզու, ձեռնէրնուցս բռնում ան՝ տալում ան՝ ումը ուզում ան. մեր էլ քօռ քօռ պէտք ա մեր մեծէրին հնազանդիւնը, աշխարհումս մինակ ես ու դու խօսմ չիւնք»: Կամ՝ «Ասել ամ, էլի ասում ամ, մեր անլեզու, ձեռքէրնիս, ոտնէրնիս, աչքէրնիս կապած կենդանի անք, ասում ան նրան սիրէ, սրան մի՛ սիրել. նրան գնա՛, սրան մի՛ գնալ — մեր էլ պէտք ա նրանց խօսքին աւանջ դնինք. ճարերնիս ի՛նչ ա» — այսպէս է դատում Ալէքը: Եւ նահապետական ստրկացնող կենցաղի դէմ պայքարելու անգոր, նրանք արտայայտում են միայն երբեմն իրենց դժգոհութիւնը: Մի օր էլ Ալէքը յուսահատ գոչում է. «Թաղեմ նրա գլուխը, նա իմ նշանածը չի»: Հետեւանք: Հայրն ու եղբայրներն այնքան ծեծում են Ալէքին, որ կապտում է նրա մարմնի մեծ մասը: Նոյնիսկ այդ երեկոյ նրան հաց էլ չեն տալիս ուտելու: Այդպիսի հանգամանքներում Ալէքն ու Ծոզերը վճռում են վերջ տալ իրենց դժբախտ կեանքին: Երկուսն էլ նետում են Երասի գետը:

«Ազգային հարստիք»: Շերմազանեանցի երկրորդ պիէսն է «Ազգային հարստանիք», որի նիւթը վերցւած է Թաւրիզի հայերի կեանքից: Պիէսն ազգագրական և կենցաղային նշանակութիւն ունի և կարգացւում է հետաքրքրութեամբ: Շերմազանեանցը նկարչի յաջող վրձինով նկարել է հայկական հարսանիքի ամենաբնորոշ տեսարանները, որոնց առանձին երանգ են տալիս նաեւ ժողովրդի սովորութիւնները, բազմազան պարերը, երաժշտական գործիքները: Պիէսի գեղարւեստական արժէքն աւելի բարձրացնում են գծագրւած ամբողջական տեսարանները, մանաւանդ ժողովրդի տարբեր խաւերն ու տիպերը, որոնք հանդէս են գալիս իրենց ուրոյն խօսակցութիւններով, հայեացքներով, տարագով և կենցաղով: Փաստ է, որ հայկական հին կենցաղի բնորոշ գծերից շատերն այսօր գոյութիւն չունին և

համարեա մոռացւած են: Շերմազանեանցի պիէսն այդ կենցաղը դրսեւորող արժէքաւոր մի վաւերագիր է, որ ձեզ բնորոշ դադար է տալիս պատմաշրջանի հայ ժողովրդի ազգագրական — կենցաղային տիպիկ գծերի հետ: Այդ տեսակէտից էլ Շերմազանեանցի «Ազգային հարստանիք» պիէսն արժանի է ուշադրութեան:

Բժիշկ Միքայէլ Տեր—Գրիգորեան: Հայ թատերական գրականութեան պատմութեան մէջ բժ. Միք. Տէր—Գրիգորեանն առանձնայատուկ էլ է գրաւում: Վաթսունական թւականներին, երբ հայ թատերական գրականութիւնը մի անմիջիկապ պատկեր էր ներկայացնում, հէնց այդ միջոցին նրա գրչի տակից դուրս են գալիս մի շարք պիէսներ, որոնցով նա գարկ է տալիս կենցաղային կատակերգութեան: Իր ժամանակի բեղմնաւոր այս զրամատուրգը հեռագհտէ գրում է. «Վոյ բի իմ վեհերը», «Պէպօի տկճուրը», «Էս էլ բի մոցիբլու թիւն», «Խոտորնակին խոտորնակ», «Նիւոյի նշնիլը», «Պառաներուն խրատ», «Ո՞վ է մեղաւոր», «Ժլատ»: Պիէսների այս երկար շղթան ցոյց է տալիս Տէր—Գրիգորեանի թատերական գրականութեան մատուցած խոշոր ծառայութիւնը: Այդ պիէսների հետ կապւած են մեր յայտնի դերասաններից շատերը — Սուրբաբեան, Ամերիկեան, Գ. Միրազեան, Սոփիա Մէլիք — Նազարեան, Քէթեան Արամեան, Սթենիկ Չմէկեան:

Բայց նշենք մի հանգամանք: Այդ պիէսները գրում է նա արագ. մէկ կամ երկու գիշերւայ մէջ ստեղծագործում է մի վօղբիլ կամ դրամա և յաջորդ օրը դնում բեմի վրայ:

— Սունդուկեանը ամիսներով, և տարիներով երբեմն, — գրում է Չմէկեանը, — պարապում էր իւր ամէն մէկ բեմական աշխատութեան վրայ, իսկ Տէր—Գրիգորեանը մէկ կամ երկու գիշերւայ միջոցում գրում էր մէկ թեթեւ վօղբիլ, կօմէդիա կամ դրամա... Նա երբեք երկար ու բարակ չէր մտածում պիէս գրելու համար, բաւական էր, որ նա բմբունէր մէկ ուրեւիցէ գաղափար, մէկ իմաստ և իսկոյն

կառնէր գրիչը և երկու կամ երեք գիշերային մէջ կ'գրէր ամբողջ մէկ պիէս և կ'գրէր այնպէս, որ ոչ ոք մեզանից չէր իմանալ երբէք թէ նա նոր բան է պատրաստում բեմի համար: Կը պատահէր այնպէս, որ կ'գար կըրկնութեան և թեւի աակից կ'հանէր մէկ հաստ տետրակ գրած իւր ձեռքով, գեղեցիկ և մաքուր ձեռքով և շատ սուր ձեռով կառաջարկէր մեզ խաղալ նորա նոր գրածքը, կամ պատահելով ինձ կամ ընկերներէիցս մէկին, կ'խնդրէր հաւաքել նորա մօտ, սովորաբար երեկոյեան թէյի ժամանակ, և կ'կարգար իւր նոր գրածքը, որ երբէք սովորութիւն չունէր շատ ուղղելու, նաեւ արտագրելու, ինչպէս կ'վերջացնէր պիէսը, այնպէս էլ կ'յանձնէր իսկոյն ներկայացնելու:

Այսպէս էր Տէր-Գրիգորեանը: Նիւթը գտնելուց յետոյ նա այլեւս բազմակողմանի կերպով չի մշակում իր պիէսների բովանդակութիւնը, աւելի սերտ կերպով չի ներդաշնակում տեսարաններն իրար հետ. «շտապում էր իր թատրոնական գրածքներում հանդիսանալ իրրեւ լոկ նկարիչ միայն»: Այդ շտապողականութեան պատճառով էլ տուժում են և նրա պիէսները: Ճիշտ է, նա ծաղրում է, մտրակում հասարակութեան բարքերը, արատները, մերկացնում մարդկանց թերութիւնները, բայց նրա ծաղրը կարիկատուրային է, նրա պատկերները սոսկ նկարչական են: Նրա հիւսման մէջ չկայ դառնութիւն, նրա ծիծաղից չի կաթում արտասուք: Ճիշտ է եւս այն, որ նա գծագրել է կենդանի, շարժող մարդիկ, բայց դրանք վարպետօրէն վրձնւած դրամատիկական ուժեղ տիպեր չեն: Հերոսների հոգեկան դրութիւնը, ներքին աշխարհը ցայտուն գոյներով չի պատկերանում: Սակայն, չնայած այդ թերութիւններին, նրա պիէսներում ամբողջ գլուխներ կան, որոնք հմուտ նկարչի վրձնի ստեղծագործութիւններ են և կարգացում են հետաքրքրութեամբ: Առհասարակ այդ պիէսները 60-ական և 70-ական թվականների թատրոնական ուսուցիչների մէջ պատուաւոր տեղ են գրաւում և յաճախ ներկայացւում բեմերի վրայ: Ահա նրա գլխաւոր պիէսները:

«Վոյ քի իմ վեչերը»: Ժամանակակից հասարակութեան բարքերը դրսեւորող հետաքրքիր մի պատկեր է դա: Պատմաշրջանի բուրժուազիան ունի իր ուրոյն, տիպիկ սովորութիւնները: Վեչեր սարքելն այդ բարքերի մէջ ուրոյն տեղ է գրաւում. հաճուստ կանայք սարքում են մեծածախս հրաւերներ և ահագին փողեր շռայլում: Էլ ո՞վ ասես չի ուզում վեչեր սարքել: Նոյնիսկ խանութպանի կինը՝ Կէկէլը յետ չի մնում հարուստ կանանցից. նա վեչեր է սարքում և հրաւիրում հիւրեր: Բայց ամուսինը եղբոր հետ միանում է և եկող հիւրերին անպատեւելով յետ վերադարձնում: Խանգարում է երեկոյթը: Կէկէլը սաստիկ վիրաւորում է: Եւ ահա սկսում է բնտանեկան դրաման-ներքին խռովութիւններ, վէճեր, անհամաձայնութիւններ:

«Պէպօի տիճորը»: Այստեղ հեղինակը ծաղրում է ժողովրդական սնապաշտութիւնը: Տան ծառան՝ Պէպօն կառապանի հետ լաւ կոնծում է տկի գինուց և փրուում գետնի վրայ: Եւ այդ այն ժամանակ, երբ ընտանիքի անդամները պատրաստուում են ուխտի գնալ: Գերմանացի կառապանը շտապեցնում է տնեցոնց, որ շուտ ճանապարհ ընկնեն: Պէպօի դրութիւնը, սակայն, փոխում է պատկերը. բոլորն էլ կարծում են, թէ Պէպօն «խելքիցը գժեւել է»:

«Խոտորնակին խոտորնակ»: Նոյն սնապաշտութեան ֆօնի վրայ կառուցւած է նաեւ «Խոտորնակին խոտորնակ» պիէսը: Դրամայի հերոսը նկարւած է բաւական վարպետ վրձնով: Դա հարուստ մի ծերունի է — կարապետը: Ժլատ, որդեսէր, բայց միաժամանակ վաւաշոտ է այդ ծերուկը: Ունի մօտ երեսուն տարեկան մի որդի — Օսէփը: Փոխանակ իր հասակն առած որդուն ամուսնացնելու, ինքն էլ ամուսնանում և այն էլ 18 տարեկան մի գեղեցիկ օրիորդի — Կէկէլի հետ: Օրիորդի մայրն իր աղջկան այն յոյսով է «քօփակ և քաւթառ» կարապետին տալիս, որ նա շուտով կ'մեռնի և ամբողջ հարստութիւնը կ'մնայ իր աղջկան: Այստեղ մեծ դեր են

խաղում զանազան ջադոները: Ծերունին չ'դիմանալով կասկածներից առաջացած տանջանքներին, մեռնում է անիծելով իր «օձ» կնոջը:

«Էս էլ քի մօցիքոտրին»: Սնանդաշնակ ամուսնութիւնը պատկերող հետաքրքիր մի կատակերգութիւն է, ուր պայծառ գոյնելով հանդէս է գալիս նաեւ մօցիքուլը — Եսային: Պիէսում նկարագրւած է նաեւ տիպն այն գիտակից, կրթւած, ջանք, բայց աղքատ օրիորդների, որոնք հնազանդելով իրենց ծնողների կամքին, ամուսնանում են ծեր, ժլատ, անկիրթ ու իրենց բողբոջվին անհամապատասխան, բայց շատ հարուստ մարդկանց հետ: Ահա ձեզ մի պատկեր: Վաթսուն տարեկան քաջալ, հարուստ ծերունի կարապետն ամուսնանում է ինստիտուտում կրթւած մի ջանք աղքատ օրիորդի՝ Կէկէլի հետ: Բայց շուտով սկսում է դրաման: Ծերունին ապրում է հոգեկան ծանր դրութեան մէջ: Անվերջ կասկածում է իր կնոջ հաւատարմութեան վրայ: Կինն ստեղծւած ծանր դրութեան վերջ տալու նպատակով սովորական մի խաղ է սարքում: Այդպիսով ցոյց է տալիս իր հաւատարմութիւնը:

«Ժլատ»: Դա Մօլիէրի գծագրած կենդանի տիպերից մէկն է, որի կեանքի միակ նպատակն է հարստութիւնը: Անվերջ փող չի գել, կուտակել ամէն տեսակ միջոցներով — խաբելով, ստելով, կեղծելով, խաբախելով: Այսպէս է ժլատը, բարոյական կեղտի մէջ խեղդւած, այլանդակ, հրէշային մի տիպ:

Ահա ինչպիսի նիւթեր է գտնում Տէր-Գրիգորեանն իր պիէսների համար: Ահա ինչպիսի չնչին նիւթերից նա գրում է վօդելիներ, կօմէդիաներ և դրամաներ: Այդ պիէսները ժամանակաշրջանի հասարակութեան տարբեր խաւերի կեանքը պատկերող և նրանց բացասական, ախտաւոր գծերը ցոլացնող մի-մի ցայտուն

վաւերագրեր են: Եւ եթէ դուք ուզում էք կօնկրէտ գաղափար կազմել, թէ ի՞նչ պատկեր էր ներկայացնում 60-ական և 70-ական թվականներին Թիֆլիսի հասարակութեան կենցաղը, ինչպիսի՞ նախապաշարունակներ, այլանդակութիւններ են իշխել, ի՞նչ էր այդ հասարակութեան կուլտուրական մակարդակը, այդ բոլոր հիմնական հարցերի հետ ծանօթանալու համար թերթեցէք Միքայէլ Տէր-Գրիգորեանի պիէսները:

Բաւական ճիշտ է արձանագրում այս պատմաշրջանի երեք գլխաւոր դրամատուրգների դերը Վրթանէս Փափագեանն իր «Պատմաշրջան հայոց գրականութեան» գրքում (էջ 438): Ահա նրա բնորոշումը.

— «Թէ՛ Պատկանեանը, թէ՛ Փուլիդեանը և թէ՛ Տէր-Գրիգորեանը գրում էին մասամբ Թիֆլիսի կենսից և գրեթէ Թիֆլիսի բարբոտով: Բոլոր տիպերն առնում էին անմիջապէս իրենց շուրջը գտնուող հասարակութեան խաւերից: Ի հարկէ, յաճախ գունաւորում էին, չպարում կոպիտ ներկերով, սակայն յաջողութեամբ կարողանում էին պատկերացնել բարքեր, սովորութիւններ և այս ու այն ախտաւոր յատկութիւնները: Աւելի շատ գրում էին աղջիկ ամուսնացնելու մասին, հանդէս էին բերում միջնորդ կանանց (մօցիքուլ) և տղամարդկանց, որոնք դրամի համար ամէն խաբէութեան պատրաստ էին, գծում էին աղջիկը մարդու տալու հոգսով բռնւած հայրերի և մայրերի տիպարներ, սնանկացած վաճառականների դէմքեր եւ այլն:

Այդ ամէնի մէջ սակայն պակասում էր հիւստիքի և հիւստիքի (կանգ) վարպետութիւն և մանաւանդ գաղափարի մեծութիւն: Բոլոր միջեւ այդ գրած կենցաղական պիէսները ժողովածուներ էին տիպերի և լուսանկարչական նկարների՝ ներկած ծաղրաշարք և վառ, յաճախ անբնական գոյներով: Պակասում էր գեղարվեստական այն շունչը, որ կեանք է տալիս պատկերներին»:

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄՅԱՆ